

Вивчення проблематики довідково-бібліографічного апарату бібліотеки у ХХ ст.

У статті проаналізовано історіографію проблеми як комплексу питань генезису формування поняття «ДБА бібліотеки», визначення його структури та складу. Виявлено прогалини у вивченні ДБА бібліотеки на сьогодні та намічено перспективи наступних досліджень у цьому напрямі.

Роботи, присвячені власне довідко-бібліографічному апарату (ДБА) бібліотеки, є малочисельними і обмежуються журнальними публікаціями. Ґрунтовні праці відсутні. Тому для визначення того, як на сьогодні досліджено ДБА наукової бібліотеки і зокрема універсальної наукової бібліотеки (УНБ), ми звертаємося також до праць, присвячених системі вищого рівня відносно ДБА бібліотеки (такою системою є бібліотека), а також до робіт, присвячених окремим підсистемам та елементам ДБА бібліотеки – бібліотечним каталогам і картотекам, бібліографічним виданням, реферативним журналам (РЖ), базам даних (БД), класифікаційним системам тощо. Вважаємо за необхідне долучити до розгляду також навчальну та довідкову літературу.

Появі поняття «ДБА бібліотеки» передувало створення в бібліотеках «довідкових бібліотек» («довідкових підручних бібліотек») при читальних залах, які почали формуватися в Україні уже в перші роки після встановлення радянської влади. Це було впровадженням досвіду бібліографічної роботи закордонних бібліотек, у яких функціонували бібліографічні відділи, довідкові бюро, довідкові підручні бібліотеки, які зосереджували в одному місці й максимально наближали до читача енциклопедії, словники, путівники, бібліографічні видання, каталоги, реферативні журнали, основні збірки джерел, класичні твори літератури тощо.

Часом введення терміну «ДБА бібліотеки» до вітчизняного наукового обігу варто вважати 30-ті роки ХХ ст. Це було зроблено С. Боровим у роботі «Наукова бібліотека в сучасних умовах», де автор повідомляє про досвід бібліографічної роботи зарубіжних бібліотек [4, 76]. Але відсутність його дефініції, а також початкового розмежування між поняттями «ДБА» та «довідкова бібліотека» стали факторами, що мали вплив на сприйняття цих понять як тотожних.

Синонімія терміну «ДБА» є широкою, але в УНБ закріпилося саме таке його найменування. Воно пов'язане, імовірно, з поділом фонду

довідкових бібліотек на довідкову та бібліографічну частини (тобто на бібліографічні посібники та довідкові видання – енциклопедії, словники, довідники тощо) або з довідково-бібліографічною роботою, яка здійснюється на базі такого фонду і основним змістом якої є виконання бібліографічної довідки. Крім того, будь-яке бібліографічне видання, за яким можна виконати довідку, може бути назване бібліографічним довідником, і це було особливо поширеним у дореволюційній літературі. В архівознавстві, наприклад, і сьогодні бібліографічні посібники називають довідниками. Тому важко переконливо стверджувати, що саме поєднує поняття «довідковий» і «бібліографічний» у терміні «ДБА» – їх полярність чи їх спорідненість.

Про тривалу непоширеність та невизначеність терміну «ДБА» говорить, зокрема, його тлумачення, яке зафіксоване в словнику книгознавчих термінів, складеному видатним бібліотекознавцем і книгознавцем Є. Шамуриним: «1) название, которое иногда дается в крупных библиотеках справочно-библиографическим отделам, имеющим выделенный фонд справочной литературы, самостоятельный читальный зал, каталоги, картотеки и пр.; 2) в отношении книги – синоним термина “аппарат книги”» [20, 280].

У 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. найбільше уваги дослідники приділяли проблемам бібліотечної бібліографії, а саме: організації карткових каталогів (алфавітного, систематичного, предметного та словникового), які після Першої світової війни замінили друковані та стали панівною формою бібліотечного каталогу. Довідково-бібліографічну літературу як особливу частину бібліотечного фонду розглядає в 30-ті роки К. Симон і пропонує принципи комплектування нею наукових бібліотек [12].

Ще багато років поспіль ДБА УНБ не стає об'єктом досліджень. На нашу думку, це пояснюється такими факторами: недостатністю теоретичних напрацювань у бібліографознавстві в цілому; складністю ДБА бібліотеки як системи; відсутністю єдиних підходів до процесів створення та використання бібліографічної інформації у бібліотеках.

Увага фахівців була зосереджена на проблемах, пов'язаних з формуванням окремих складових ДБА. Питанням становлення інституту колективного авторства в абетковій каталогізації присвячені праці Б. Боднарського, М. Здобнова, С. Постернака, Є. Шамурини та ін. Проблеми реальних каталогів та систем класифікації знань досліджували Б. Боднарський, А. Калішевський, І. Книжник-Ветров, В. Козловський, М. Русінов, Є. Шамурин та ін. Л. Хавкіною були розроблені таблиці авторських знаків для каталогів вітчизняних бібліотек і методика створення зведених каталогів та покажчиків до змісту книг та періодичних

видань. Також багато інших питань цікавили фахівців: бібліографічна робота в наукових бібліотеках, бібліографічне цитування, внутрішньокнижкова, прикнижкова та пристатейна бібліографія, предметний покажчик до систематичного каталогу (СК) бібліотеки, каталогізація літератури іноземними мовами тощо.

Про рівень вивчення проблематики ДБА бібліотеки в 50-ті – 60-ті роки доводиться судити з навчальної літератури [3; 11]. Не подаючи тлумачення терміну, автори пояснюють, для чого ДБА потрібен у бібліотеці і виділяють три його частини: систему каталогів і картотек; довідково-бібліографічний фонд (ДБФ); архів виконаних довідок. Такий поділ є дуже наочним (посібники в картковій формі, неопубліковані джерела, видання) і для 50-х років не видається надто спрощеним.

У 70-ті роки авторка Є. Ієниш у статті про ефективність довідкової роботи порушує питання структури ДБА бібліотеки, виділяючи дві частини – систему каталогів і картотек та довідково-бібліографічний фонд (ДБФ) [8, 4]. Позитивним надбанням є те, що архів виконаних довідок та довідково-бібліографічні видання об'єднуються. Але принципової різниці між цими двома підходами немає.

Спроба відійти від такого поділу ДБА, що вже став традиційним на той час, була здійснена М. Толкачовим [18]. Він пропонував ділити його на дві частини: довідкову й бібліографічну. Це була спроба закласти наукове підґрунтя в питанні структури ДБА, та вона не мала на той час свого продовження. Аналогічна думка була висловлена авторами українського підручника з бібліографії 1984 р.: «У структурі ДБА відрізняють дві основні частини, зазначені в самій назві апарату: довідкову і бібліографічну. Першу, довідкову, утворюють зібрання творів основоположників марксизму-ленінізму, документи КПРС і Радянської держави, фундаментальні науково-оглядові праці та різного роду довідкові видання; другу – бібліографічні видання, каталоги, картотеки, фонд виконаних довідок» [5, 90]. Однак розвитку ця ідея в підручнику не отримала. Непослідовність авторів виявилась у представлених схемах, де поділ залишився традиційним: ДБФ, система каталогів і картотек, фонд виконаних довідок. Видання є чи не єдиним вузівським підручником, у якому рекомендується відображати кожен довідку-список з фонду виконаних довідок у каталозі ДБФ, але чомусь у розділі «Бібліографія бібліографії», хоча йдеться не про перелік виконаних певною бібліотекою довідок, а про бібліографію першого ступеня – неопубліковані бібліографічні посібники.

Найвагоміший вклад у дослідження ДБА бібліотеки вніс І. Моргенштерн, хоча основним об'єктом його досліджень є довідково-

бібліографічне обслуговування (ДБО). У 80-ті роки І. Моргенштерн підтримує такі підходи до поділу ДБА на складові: «Структура СБА в літературе обычно характеризуется эмпирически: отмечается, что он состоит из: 1) фонда справочных и библиографических изданий; 2) каталогов и картотек; 3) фонда (архива) выполненных справок, далее перечисляются элементы этих частей. Следует сказать, что такое членение СБА обладает рядом достоинств. Оно наглядно отражает специфику организации СБА» [10, 25]. Важко погодитися з існуванням принципової різниці між опублікованими та неопублікованими бібліографічними посібниками. Крім того, цей поділ не відповідає чинному на той час ГОСТ 7.0–84 [16], згідно з яким фонд неопублікованих бібліографічних посібників (ФНБП) є складовою ДБФ.

Зауважимо, що такий організаційно-емпіричний підхід до структурування ДБА бібліотеки відображає лише ті комплекси джерел, які утворюються в бібліотечній установі в результаті аналітико-синтетичного опрацювання документів та формування фондів конкретного призначення і не має відношення до їх наукової класифікації. Виходячи із сутнісних якостей елементів ДБА бібліотеки, на першому рівні поділу, на нашу думку, варто виділяти в ньому дві основні складові, відмінні за характером переважаючої інформації – документографічну і змістографічну. У сукупності вони становлять ту систему згорнутої інформації про документи і знання, якою є ДБА бібліотеки. До першої входять усі бібліографічні посібники (бібліографічні каталоги і картотеки, бібліографічні видання і неопубліковані бібліографічні джерела, бібліографічні бази даних, електронні бібліографічні посібники), до другої – довідкові видання (енциклопедії, словники, довідники), фактографічні картотеки і бази даних, джерела реферативної (оглядової, аналітичної, сигнальної, концептуальної тощо) інформації. Документографія описує (згортає) документ, який вміщує знання, і певною мірою розкриває зміст цього знання (елемент змістографії). Насамперед вона надає знання про сам документ. Змістографія описує (згортає) зміст знання конкретних документів або незалежно від того, у яких документах воно вміщене, переважно даючи можливість розгортання знання, посилаючись на ці документи (елемент документографії). Якщо в згорнутому документі переважає інформація про документи, – це документографія, якщо переважає інформація про зміст, – це змістографія. Коло джерел, охоплених двома основними складовими ДБА бібліотеки (документографічною і змістографічною), утворюють у бібліотечній установі організаційно та функціонально обумовлені комплекси: карткові бібліотечні каталоги і картотеки, довідкові та інформаційні видання, неопубліко-

вані джерела на традиційних носіях, електронні згорнуті документи і бази даних.

Слушною є думка І. Моргенштерна про єдність ДБА бібліотеки. У своїх працях він неодноразово зазначав, ДБА бібліотеки не є сукупністю галузевих або інших апаратів. Він єдиний, на відміну від деяких авторів, які виділяють ДБА певної тематики чи традиційний та електронний ДБА. Варто говорити про відображення літератури з певної галузі, теми тощо в ДБА бібліотеки та про традиційну чи електронну складову ДБА.

Стосовно складу ДБА бібліотеки прослідковується практика ототожнення ДБА з підручним фондом, яка сягає корінням у практику 30-х років. Упродовж десятиліть обов'язковими в складі ДБФ вважалися такі первинні документи, як: «собрания сочинений и другие издания произведений основоположников марксизма-ленинизма, выдающихся деятелей КПСС и советского государства, сборники официальных материалов, учебные издания и т. д.» [10, 23]. Їх включення до складу ДБА автор пояснює, по-перше, значенням такого роду документів і, по-друге, наявністю в них цінної бібліографічної та фактографічної інформації. З огляду на таку аргументацію, до ДБА бібліотеки можна зарахувати безліч видань, що містять прикнижкову, внутрішньокнижкову чи пристатейну бібліографію, важливу фактографічну інформацію, а також різного роду навчальну літературу, інструктивно-методичні матеріали тощо. Деякі фахівці сьогодні продовжують розширювати склад ДБА бібліотеки, додаючи періодичні видання, бюлетені Міносвіти України, дисертації [21, 122].

Такі труднощі у визначенні складу ДБА бібліотеки ми пов'язуємо також з наявністю афінних і латентних форм бібліографічної інформації, які становлять його внутрішній пласт. Однак наявність елементів внутрішнього пласту ДБА в багатьох документах фонду не означає, що ці первинні документи входять до складу ДБА бібліотеки.

Слабкість теоретичної бази відбивається на практиці. Сьогодні в бібліотеках, які не мають окремих підрозділів правової документації, такі первинні документи, як збірники законодавства, переважно зберігають у довідково-бібліографічному відділі та інших відділах обслуговування, називають «довідковими виданнями» і автоматично зараховують до складу ДБА бібліотеки.

Проти неправомірно розширеного складу ДБФ виступає у 90-ті роки В. Терьошин, так само неправомірно звужуючи його. Він вважає, що ДБФ повинен включати лише масив бібліографічних посібників: «Цель СБФ в библиотеке – дать библиографическую, а не фактографическую, концептуальную и иную справку – это дело документного фонда

библіотеки» [17, 23]. Поза бібліотекою (наприклад, у музеї чи архіві) В. Терешин допускає такий склад ДБФ. А систему каталогів і картотек автор справедливо вважає складовою ДБФ, адже вони є бібліографічними посібниками. Таким чином з'ясовується, що поняття ДБА і ДБФ є тотожними.

Але усвідомлення такого факту відбувається поетапно. Досягненням 80-х років стало визнання того, що неопубліковані бібліографічні посібники є складовою ДБФ. ГОСТами 7.26–80 «Библиотечное дело» та 7.0–84 «Библиографическая деятельность» нарешті було зафіксовано таке поняття, як ДБА бібліотеки [16]. Підвищився теоретичний та методологічний рівень навчальної літератури.

ДБФ у складі ДБА представлено як змінну складову, тобто тільки активно використовувану частину відповідних документів [2; 10]. Ми вважаємо ненауковим таке традиційне в літературі виключення зі складу ДБА довідкових та бібліографічних видань, які активно не використовуються і передаються до основного книгосховища.

Головною функцією ДБА бібліотеки І. Моргенштерн визначає пошукову і розкриває її таким чином: «служить ключом к фонду первичных документов библиотеки, раскрывать его содержание в различных аспектах...» [10, 23]. Так, пошукова функція є логічно притаманною будь-якій інформаційно-пошуковій системі (ІПС), про що говорить сама її назва. Так, будь-яка ІПС створюється з метою пошуку інформації та його оптимізації. Однак носієм пошукової функції у ній є людина як елемент ІПС. Навіть у тому випадку, коли ідеться про автоматизовані ІПС, пошук інформації здійснює не машина – вона лише виконує команди оператора. ДБА ж є інформаційно-пошуковим масивом (ІПМ) у складі ІПС і нездатний нічого шукати. Таким чином, ДБА бібліотеки не виконує пошукової функції – він виконує функцію бази пошуку, а це принципово різні речі.

Сучасні українські науковці Т. Добко, Л. Дубровіна, О. Онищенко, Т. Павлуша, М. Слободяник, М. Сорока, Н. Христова, Л. Філіпова, Г. Швецо-ва-Водка (Швецова) та ін. у різних напрямках досліджували проблеми, що безпосередньо та опосередковано пов'язані з ДБА бібліотеки. Ґрунтовний історичний аналіз діяльності НБУВ у 1918–1964 рр., здійснений Л. Дубровіною та О. Онищенком [6; 7], збагачує наше уявлення про ті процеси, що мали вплив на формування фондів бібліотеки, розвиток її структури і функцій, удосконалення ДБА. В об'єктивному історико-бібліотечнознавчому дослідженні НБУВ як національної і головної бібліотеки країни автори розкривають особливості розвитку бібліотечної справи в Україні у контексті духовного відродження та формування національної свідомості, залучаючи до наукового обігу нові

джерельні матеріали. Величезною джерельною базою відрізняються нариси з дореволюційного періоду історії української бібліографії, написані І. Корнейчиком, у яких автор не оминає увагою також бібліотечно-каталожну бібліографію, що є найменш вивченою [9].

М. Слободяником комплексно досліджується еволюція та визначаються тенденції структурно-функціональної трансформації наукової бібліотеки [13]. Автор будує її системно-комунікативну модель, яка інтегрує взаємодію структури, функцій, технології та організації книгозбірні. Здійснено глибокий аналіз функцій наукової бібліотеки та їх класифікацію. Праці М. Слободяника допомагають глибше усвідомити місце ДБА в такій складній системі, як наукова бібліотека.

Праця Н. Христової із вивчення науково-довідкового апарату архівів та рукописних підрозділів бібліотек в Україні у 1920–1990 рр. привернула нашу увагу завдяки аналогічності об'єкта дослідження [19]. Незважаючи на розбіжності терміносистем суміжних галузей, варто провести паралель між поняттями «науково-довідковий апарат» (НДА), що використовується в архівознавстві, та ДБА, що має вжиток у бібліотекознавстві та бібліографознавстві. НДА архівів та рукописних підрозділів бібліотек репрезентується як система довідників, які функціонально поділяються на обліково-контрольні та інформаційно-пошукові, однак є й такі, що виконують обидві функції. Довідники до архівного фонду поділяють на описи, каталоги, путівники фондами, покажчики, огляди. Основними типами довідників до рукописних фондів бібліотек є каталоги і картотеки. За термінологічною розбіжністю (довідники – бібліографічні посібники) криється більш суттєва: НДА архіву чи рукописного фонду розкриває лише фонд цього архіву (архівів) чи рукописного фонду (фондів), тоді як ДБА бібліотеки відображає не лише результати бібліографування (розкриття) фонду бібліотеки. Така концепція НДА архіву чи рукописного підрозділу бібліотеки давно склалася в архівознавстві. Вона є близькою до концепції ДБА структурного підрозділу УНБ, основне призначення якого – розкриття фонду підрозділу, незважаючи на те що НДА архіву та рукописного підрозділу бібліотеки має значну специфіку щодо опису документів, системи пошукових засобів тощо.

Н. Христовою здійснено періодизацію розвитку НДА, зокрема формування системи каталогів у державних архівах та рукописних підрозділах бібліотек України, пов'язану з формуванням Державного архівного фонду (ДАФ) та основними етапами функціонування рукописних підрозділів наукових бібліотек, яку варто взяти до уваги при визначенні основних етапів формування ДБА УНБ в Україні.

У сучасній довідковій літературі прослідковується спроба оновити варіанти структурування ДБА бібліотеки. Р.Грініна, В.Мінкіна та Т.Серебрянникова виділяють такі складові ДБА: «фонд справочных изданий; фактографические поисковые системы; каталоги; библиографические издания и картотеки (базы данных); единый алфавитно-предметный указатель или ключ к СБА» [15, 112]. У такому структуруванні ми бачимо спробу знайти місце новим елементам у системі ДБА, але наступна непослідовність у викладі матеріалу руйнує запропоновану схему. Говорячи про зміни у фонді довідкових видань, автори констатують появу електронних енциклопедій та довідників, а також чисельних фактографічних баз даних на компакт-дисках та в мережі Інтернет. Однак про фактографічні бази даних і картотеки, які створюються у бібліотеках, ідеться у розділі «Картотеки и базы данных». Але хіба і те, і друге не відноситься до вторинних фактографічних пошукових систем?

Окремою частиною ДБА бібліотеки представлено «единый алфавитно-предметный указатель или ключ к СБА». Ось які зміни бачать автори в алфавітно-предметному покажчику (АПП) в умовах автоматизації: «Превращаясь в электронный справочник, АПУ раскрывает содержание электронного каталога; традиционных и электронных библиографических поисковых систем, создаваемых библиотекой; справочных изданий на CD-ROM. Его важнейшей частью становятся адреса электронных библиотек, каталогов, БД, веб-сайтов самых разных организаций, размещенных в Интернете» [15, 114]. По-перше, є сумнівним подання його як елементу ділення першого рівня, тому що він є допоміжним покажчиком до однієї зі складових ДБА. По-друге, алфавітно-предметний покажчик (АПП) не можна назвати єдиним ключем до ДБА, так як зона його дії розповсюджується лише на ресурси, які використовують одну інформаційно-пошукову мову (ІПМ). Так, карткові АПП, які давно існують у бібліотеках, є ключем до систематичного каталогу (СК) та систематичної картотеки статей (СКС), які створені на основі бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК). Стосовно АПП в умовах автоматизації, він може бути ключем лише до тих ресурсів, які існують в електронному вигляді незалежно від характеру представленої інформації (документографічної, змістографічної, повнотекстової). Для індексації певних документів може бути використана, наприклад, мова ключових слів. Можливість оперування в електронному середовищі джерелами різного ступеня згортання інформації робить систему метаданих набагато складнішим об'єктом дослідження, ніж картковий АПП до СК. На електронній сторінці Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського (НБУВ) така система працює при увімкненні режиму «пошук по сайту».

Продовжуючи дотримуватись сумнівної точки зору щодо структурування ДБА бібліотеки, І. Моргенштерн здійснив комплексний підхід до вирішення важливого питання: ДБА бібліотеки як система вторинних ресурсів, які є засобом орієнтації у первинних документах, також потребує системи засобів орієнтації. Окремі аспекти цієї проблеми підсумовані і втілені у цікавій п'ятиелементній системі. Обов'язковим елементом ДБА названо «ключ к распределенным источникам библиографического поиска» [14, 408], який, у свою чергу, складається з п'яти елементів: 1) розділи систематичних і предметних каталогів, що містять описи бібліографічних видань або спеціальні каталоги таких посібників; 2) універсальні та галузеві покажчики бібліографічних посібників; 3) систематизовані переліки каталогів і картотек бібліотеки; 4) допоміжні покажчики до каталогів і картотек; 5) загальний предметно-іменний ключ, основні розділи якого відповідають основним типам бібліографічного пошуку [14, 408–409]. Зміст останнього елементу пояснюється таким чином: «Применение компьютерных технологий позволяет сконцентрировать элементы ключа в электронной форме. Так, специальная метабаза ГПНТБ России содержит унифицированные описания 40 библиографических и других поддерживаемых библиотекой баз данных. В идеальном варианте автоматизированный общий предметно-именной ключ содержит сконцентрированные сведения обо всех доступных библиографических и фактографических источниках по предмету поиска независимо от их формы и местонахождения. В Интернете роль ключа играют так называемые поисковые машины (инструменты), именуемые также средствами навигации» [14, 409]. Таким чином, одним із важливих напрямів подальших досліджень є метаДБА як елемент ДБА бібліотеки.

Отже, історіографія питання засвідчує, що багатоелементність об'єкта дослідження зумовила значну кількість праць, присвячених його окремим елементам, тоді як ДБА бібліотеки як цілісна система досі не став об'єктом окремого комплексного бібліографознавчого дослідження. Певні зачатки таких розвідок залишають на рівні постановки багато питань щодо змісту, складу, структури, та функціонування ДБА бібліотеки. Відкритим питанням залишається побудова його цілісної моделі. При цьому потрібно враховувати, що ДБА бібліотеки або окремі інформаційні ресурси, які входять до його складу, є також елементами інших великих систем: наукової бібліотеки, державної бібліографічної реєстрації, наукових комунікацій, національної системи реферування,

універсальних чи галузевих бібліографічних посібників, бібліотечних каталогів, довідково-бібліографічного обслуговування тощо.

Визначено, що початковий етап теоретичного осмислення та практичного вивчення ДБА бібліотеки пов'язаний з ототожненням понять «ДБА» та «довідкова бібліотека». З цим ми пов'язуємо наступне довільне долучення до ДБА бібліотеки ледь не усіх документів, які зберігає довідково-бібліографічний відділ. З іншого боку, закріпилося також науково необгрунтоване розуміння ДБФ як змінної складової ДБА, а саме: тільки актуальної, активно використовуваної частини відповідних документів, у результаті чого довільно трактується наукова цінність вторинної інформації з механічним застосуванням до її оцінки різноманітних критеріїв, переважно хронологічного та ідеологічного.

У фаховій літературі міцно закріпився організаційно-емпіричний підхід до структурування ДБА бібліотеки (система каталогів і картотек; ДБФ). Такий умовний поділ має сенс лише у внутрішньобібліотечному обігу для відображення структури та функцій бібліотечних підрозділів.

Важливим завданням залишається уточнення функцій ДБА бібліотеки як підсистеми бібліотечної соціальної інституції, яка, у свою чергу, є елементом системи документальних комунікацій.

ДБА бібліотеки є системою інтелектуального доступу до знань. Будучи його моделлю, ми пропонуємо відштовхуватися від його розуміння як цілісної системи згорнутої інформації про документи і знання, призначеної для пошуку документів, знань та інформації про них.

Список використаної літератури

1. *Берестова, Т. Ф.* СБА универсальных библиотек: модные веяния и устойчивые тенденции [Текст] / Т. Ф. Берестова // Библиография. – 1997. – № 1. – С. 3–10.
2. *Беспалова, Э. К.* Справочно-библиографический аппарат библиотеки [Текст] : учеб. пособие / Э. К. Беспалова ; Моск. ин-т культуры. – М., 1989. – 63 с.
3. Библиография [Текст] : Общий курс / под ред. М. А. Брискмана, А. Д. Эйхенгольца. – М. : Книга, 1969. – 560 с.
4. *Боровий, С.* Наукова бібліотека в сучасних умовах [Текст] / С. Боровий // Бібліол. вісті. – 1930. – № 1. – С. 58–90.
5. *Буран, В. Я.* Бібліографія [Текст] : заг. курс / В. Я. Буран, О. П. Довгопола, В. В. Пупченко. – К. : Вища шк., 1984. – 215 с.
6. *Дубровіна, Л. А., Онищенко, О. С.* Історія Національної бібліотеки України. 1918–1941 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К. : НБУВ, 1998. – 335 с.

7. *Дубровіна, Л. А., Онищенко, О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1941–1964 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К. : Наук. думка, 2003. – 360 с.

8. *Иениш, Е. В.* Важное средство повышения эффективности справочной работы [Текст] / Е. В. Иениш // Сов. библиогр. : сб. ст. и материалов. – 1974. – № 2. – С. 3–14.

9. *Корнєйчик, І. І.* Історія української бібліографії: Дожовтневий період [Текст] : (Нариси) / І. І. Корнєйчик. – К. : Ред.-вид. відділ Книжк. палати УРСР, 1971. – 374 с.

10. *Моргенштерн, И. Г.* Справочно-библиографический аппарат библиотеки [Текст] : (теорет. анализ) / И. Г. Моргенштерн // Сов. библиогр. – 1982. – № 2. – С. 22–33.

11. *Общая библиография* [Текст] : Учебник для биб. ин-тов / под ред. А. Д. Эйхенгольца. – М. : Книга, 1957. – 464 с. – Указ. имен: с. 455–460.

12. *Симон, К. Р.* Принципы комплектования научных библиотек справочно-библиографической литературой [Текст] / К. Р. Симон // Сов. библиогр. – 1935. – № 4. – С. 141–149.

13. *Слободяник, М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій [Текст] / М. С. Слободяник ; НАН України; ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К. : Ред. жур. «Бібл. вісн», 1995. – 268 с.

14. *Справочник библиографа* [Текст] / науч. ред.: А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб : Профессия, 2003. – 559 с.

15. *Справочник библиотекаря* [Текст] / науч. ред.: А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. – СПб : Профессия, 2000. – 425 с. – Библиогр. в конце глав. – (Сер. «Библиотека»).

16. *Стандарты по библиотечному делу и библиографии* [Текст] : изд. офиц. – М. : Изд-во стандартов, 1985. – 279 с.

17. *Терешин, В. И.* Так что же такое – СБА и СБФ в библиотеке? [Текст] / В. И. Терешин // Библиогр. – 1994. – № 2. – С. 22–25.

18. *Толкачев, Н. Т.* Справочно-библиографический аппарат массовой библиотеки [Текст] : (принципы и методы его формирования, структура и состав) / Н. Т. Толкачев // *Вопр. библиотековедения и библиогр.* – Минск, 1972. – Вып. 1. – С. 22–30.

19. *Христова, Н. М.* Науково-довідковий апарат архівів та рукописних підрозділів бібліотек в Україні у 1920–1990 рр. [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук / НАН України; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського – К., 1999. – 19 с.

20. *Шамурин, Е. И.* Словарь книговедческих терминов [Текст] :

для б-карей, библиографов, работников пеати и кн. торговли / Е. И. Шамурин – М. : Сов. Россия, 1958. – 340 с.

21. *Щабельник, В. В.* Довідково-бібліографічний апарат вузівської бібліотеки: проблема визначення [Текст] / В. В. Щабельник // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – 2001. – Вип. 8. – С. 121–126.